

DOI 10.31558/2519-2949.2022.3.15

УДК 327.5:327.2:327:355.48(470+571:477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5512-1542>

Іваницька О. П., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМИ Й ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ООН У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті робиться екскурс в історію міжнародних відносин і акцентується увага на пошуках світовою спільнотою єдиних правил міжнародного життя та відповідних механізмів його регулювання. Наголошується, що цей епохальний пошук реалізувався у період формування першої системи міжнародних відносин у XVII столітті. Після кожної із 5-и сформованих систем міжнародних відносин народи домовлялися про правила міжнародного співжиття та створювали відповідні міжнародні безпекові інституції. Найвідоміші – це Ліга Націй і Організація Об'єднаних Націй. У статті стверджується, що саме ООН, створена після Другої світової війни, була універсальним, легітимним та офіційним механізмом регулювання стосунків між державами. Авторка наголошує, що після руйнації СРСР Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин перестала функціонувати. Проте стара ООН продовжує діяти, але у нових геополітичних умовах. Наводяться приклади неефективності ООН у виконанні своїх повноважень у сучасних обставинах, найголовніше, йдеться про безпорадність у попередженні міжнародних конфліктів. Особливо простежується неефективність оонівських структур та їхніх очільників у контексті віроломного нападу РФ на Україну та розгортання повномасштабної російсько-української війни. Описується візит Генсека ООН А.Гуттереша в Україну і його результати. Пропонуються провідні підходи та моделі реформування ООН, які пропонуються державами, регіонами, групами дипломатів. Виокремлюється і конкретизується внесок вітчизняних дипломатів у справу оновлення та реформування ООН. Обґрунтовано висновок про те, що після закінчення російсько-української війни та післявоєнного відновлення Україна відіграватиме провідну роль у творенні післявоєнної системи міжнародної безпеки.

Ключові слова: Організація Об'єднаних Націй, А. Гуттереш, російсько-українська війна, Рада Безпеки, Генеральна Асамблея, вето.

З моменту створення Організації Об'єднаних Націй – глобальної наднаціональної безпекової інституції – минає 77 років. Держави-переможці у Другій світовій війні та фундатори ООН плекали надії про реалізацію нового повоєнного світового порядку, центром якого будуть універсальні, загальноприйняті, оонівські механізми регулювання міжнародного життя та розв'язання проблем всередині її країн-членів. За час свого існування ООН пережила різні періоди [1; 2].

У 1990-х роках сформувалася унікальна геополітична ситуація, пов'язана з руйнацією СРСР та біполярної системи міжнародних відносин, характерними особливостями якої є новітні процеси, а саме: глобалізація, інформатизація та комп'ютеризація всіх сфер життя, збільшення кількості міжнародних конфліктів та глобальних проблем сучасності, гонка озброєнь тощо. Загалом ХХІ сторіччя висуває нові виклики та загрози, на які ООН не спроможна ефективно реагувати. Діяльність оонівських структур та її очільників виглядає особливо безпорадно у зв'язку з віроломним нападом Росії на Україну та розгортання широкомасштабної російсько-української війни. Лише 26 – 28 квітня, через 64 дні після початку великомасштабної та кривавої агресії РФ проти України, Генсек ООН Антоніу Гуттереш здійснив візити до воюючих країн. Щоправда, відвідав насамперед Московію. Хоча логічно було би, за словами президента України В.Зеленського, спершу відвідати і оцінити масштаби зруйнованих і замордованих рашистами українських поселень та людей (низка країн називає це геноцидом), «якщо йдеться про надання Україні реальної допомоги, а не про політичний туризм». Президент України назвав «рішення (Гуттереша) їхати спочатку в Росію, а потім в Україну, є неправильним» [3].

Огортає сум і непорозуміння, якщо оцінювати результати візиту лідера ООН до ерефії та перемовини з її очільниками. А. Гуттереш, замість чіткого й конкретного визначення дій рашистів

в Україні як війни та недотримання ними всіх норм і правил ведення війни, говорив про «вторгнення Росії на українську територію» і висловив розуміння того, що у «Росії були протиріччя з приводу деяких питань щодо України, які мали розв'язуватися у рамках Статуту ООН». В іншому місці війна в Україні кваліфікувалася генсеком як «складна ситуація». Також переговорники, за словами генсека, дійшли згоди про створення контактної групи Україна – Росія – ООН з приводу гуманітарних питань. Гуттереш порушив також питання про евакуацію людей із «Азовсталі» і наголосив на готовності через 2-3 дні виробити оцінку ситуації в Маріуполі. Так, співчуваємо лідеру ООН у тому сенсі, що у нього не було часу за більше, ніж два місяці, оцінити трагічні події в Маріуполі. Гуттереш заявив, що домовилися з Путіним про створення гуманітарних коридорів для евакуації людей з «Азовсталі». Проте наступного дня Песков, прес-секретар президента Росії, заявив, що на зустрічі з генсеком ООН «конкретних домовленостей щодо допомоги в евакуації людей з Маріуполя не було». Віцепрем'єрка Верещук також підтвердила, що «про створення гуманітарних коридорів з «Азовсталі» з допомогою ООН домовленостей нема». Вона ж упевнена, що евакуювати близько 100 тис. людей, які залишилися в Маріуполі, можливо лише з допомогою ООН, оскільки це єдина організація, яка має потенціал і силу запобігти смертям. Але ця міжнародна організація, за її ж словами, лише спостерігає за подіями». Отже, надії на порятунок наших людей за допомогою ООН примарні [4, 5].

28 квітня А. Гуттереш у Києві. Український президент заявив, що сподівається на 100-відсоткову підтримку генсека ООН, анонсуючи одночасно відвідини Гуттерешем місць катувань українців рашистами. Генеральний секретар ООН відвідав Бородянку. Після побаченого він сказав: «Коли я побачив ці зруйновані будівлі, я уявив, що моя сім'я була в одному із цих будинків. Я уявив, як моя внучка тікає із зруйнованого будинку у паніці. Це неприпустимо у XXI сторіччі. Наше серце разом з усіма постраждалими, їхніми сім'ями». Це емоційні й зворушливі слова А.Гуттереша як людини. Але він очолює міжнародну організацію, яка покликана попереджувати війни. І що ним зроблене для припинення війни в Україні. Так, ухвалено низку резолюцій Генеральної асамблеї ООН, які переважно засуджують дії РФ, і які не є документами, обов'язковими для виконання. ГА ООН призупинила 7 квітня 2022 року участь РФ в Раді з прав людини. І тільки 7 травня 2022 року Рада Безпеки ООН ухвалила першу заяву щодо України після початку повномасштабного вторгнення Росії, в якій висловила «глибоку стурбованість щодо підтримання миру і безпеки в Україні». Тоді ж А.Гуттереш визнав, що Рада Безпеки ООН не може зупинити військові дії проти України [3].

Нагадаємо, що це сталося на тлі повідомлень про звірства рашистів на українській землі. Вважає безпорадність та безвідповідальність оонівських структур. Міжнародні безпекові інституції, такі, як ООН та ОБСЄ, виявилися нездатними попередити війну Росії проти України, тобто виконати свій безпосередній обов'язок.

Проте історія пропонує нам дієві заходи, здійснені попередницею ООН, а саме, Лігою Націй. Так, 14 грудня 1939 року 20-а сесія Асамблеї Ліги Націй виключила СРСР зі свого складу за напад на Фінляндію та за бомбардування радянською авіацією фінських цивільних об'єктів [4]. Можливо, нині ООН не вистачає матеріалів про російські крилаті ракети, які падають на житлові будинки, дитячі садочки, лікарні, школи, і які рівняють наші міста і села із землею.

Так само складається парадоксальна ситуація, коли країна-агресор обіймає статус постійного члена у Раді Безпеки ООН із правом вето. Знаємо, що коли розвалився СРСР і втратив місце постійного члена Ради Безпеки, РФ зайняла його місце. Але документів, які б підтверджували законність спадкоємності членства Росією у Раді Безпеки, нема, або, що це членство було передане їй організацією. РФ не є засновником ООН. У той час, коли Україна входить до числа фундаторів цієї міжнародної організації. ООН могла би створити механізми, щоб Генеральна асамблея, в якій Росія не має права вето, двома третинами голосів приймала обов'язкові до виконання рішення. І таким чином вигнати РФ з ООН та з Ради Безпеки.

Нагадаю, що спроби запровадити єдині правила міжнародного життя та створити механізми регулювання міжнародного порядку відносяться до XVII століття, тобто по завершенні Тридцятилітньої війни. Саме тоді тогочасні міжнародні відносини набули системного характеру і була проголошена Вестфальська система міжнародних відносин. Загалом за всю історію змінилося п'ять систем міжнародних відносин. Останньою була Ялтинсько-Потсдамська система світопорядку, яка мирно зруйнувалася у 1991 році у зв'язку з розпадом СРСР. Саме за цієї системи було створено універсальний, легітимний та офіційний механізм регулювання міжнародного порядку – оонівський. Хоча повоєнна Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин перестала функціонувати, проте ООН продовжує діяти. Але постає закономірне питання: чи є діяльність ООН ефективною, чи змогла вона і чи зможе попередити чи поклагодити локальні й регіональні конфлікти, характерно

рисую яких є їхня множинність (етнічні, конфесійні тощо). До того ж миротворчі місії ООН у Сомалі, на території колишньої Югославії, у Судані виявилися неефективними.

До того ж, нині традиційні поняття та категорії військової, політичної і економічної потуги країн виявилися застарілими, архаїчними. Наприклад, чи допомогли високі технології НАТО, треновані і професійні вояки врятувати США, Великобританію та Іспанію від руйнівних терористичних актів екстремістів. Ці ж високотехнологічні країни продовжують з великими труднощами поборювати і більш традиційні види агресії – протистояння талібів в Афганістані і Пакистані.

Інший приклад. Важливим інструментом забезпечення міжнародної стабільності став Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), підписаний у 1968 році і спрямований на закріплення статусу-кво у ядерній сфері. Його проект запропонував Радянський Союз ще у 1965 році на XX сесії Генеральної Асамблеї ООН. Після доопрацювання його остаточний варіант був схвалений XXII сесією ГА ООН в червні 1968 року і відкритий для підписання з 1 липня цього ж року. В цей же день Договір підписали одночасно у Москві, Вашингтоні і Лондоні керівники трьох провідних ядерних держав. Термін дії Договору передбачався на 25 років з можливою пролонгацією (у 1993 році – він був продовжений безстроково). З числа ядерних держав Договір не підписали тоді КНР і Франція, а з числа інших – Індія, Пакистан, Куба, Бразилія, Ізраїль, низка арабських країн, ПАР та інші країни.

Умови Договору передбачали: заборону передачі ядерної зброї та ядерних компонентів іншим державам та надання допомоги державам у придбанні ядерної зброї; неядерні держави зобов'язувалися не набувати ядерну зброю і довіритися «гарантіям» з боку МАГАТЕ.

На початку 1990-х років ще близько 40 країн приєдналися до ДНЯЗ, а 6 країн: ПАР, Бразилія, Аргентина, Україна, Білорусь і Казахстан – відмовилися від ядерних програм і навіть від раніше отриманої ядерної зброї. Але ці правила ігнорують Північна Корея та Іран.

Або ж ще один приклад. Світовий банк, МВФ і СОТ були створені для врегулювання відносин між розвиненими країнами та тими, які розвиваються. Але чи змогли вони попередити кризу 2008 року, яка розпочалася у центрі світового лібералізму – США, і поширилась на весь світ. Доходить до комічного. Світова спільнота разом з ООН не може справитись з таким лихом як піратство в Сомалі, Нігерії і Екваторіальній Гвінеї.

Старі принципи міжнародних відносин, на яких тримався світ упродовж 300–350 років: суверенітет, невтручання у внутрішні та зовнішні справи держав, повага до кордонів – ігноруються провідними країнами світу. У цьому зв'язку маємо низку новітніх концепцій про обмежений суверенітет, превентивне гуманітарне втручання, гуманітарні інтервенції, теорія превентивного удару. Постає питання, чи вироблені критерії реалізації цих концепцій, і хто буде суддею і визначатиме, яка країна та чого вона не дотримується?

Очевидно, що сьогоднішня міжнародна ситуація позначається найгірше на безпекових питаннях як глобального, так і регіонального чи національного плану.

Висловимо декілька узагальнених тез. Суть першої полягає в тому, що світ перебуває у перехідній стадії встановлення нового світового порядку, яка характеризується такою провідною рисою, як нестабільність. І це надовго. Більш стабільний і прогнозований світопорядок встановиться лише тоді, коли група провідних світових акторів дійде до консенсусу щодо того, яка модель буде покладена в основу нового світового порядку. Щоправда, такого порозуміння між великими державами не проглядається.

Зміст другої тези полягає у тому, що тільки дві держави визначилися зі своєю роллю у новій міжнародній ситуації. Це США, які прагнуть облаштувати світ відповідно до свого бачення. Чи стане їм снаги і сили зробити це? Якщо Штатам вдасться вивести НАТО за межі визначеного регіону, то світова гегемонія їм забезпечена. Єдиним стримуючим фактором для США є ядерний потенціал Росії (щоправда, постає питання, що буде з цим ресурсом через 20 років?). Хоча і сьогодні важко сумніватися у наддержавності Росії і КНР. Остання, тобто КНР, позиціонує себе як сторонній спостерігач і яка зайнята, за висловами китайських очільників, власними внутрішніми проблемами. Але за деякими показниками, такими як вартість експорту Пекін випередив США. За ВВП КНР наближається до США. Але що буде через чверть століття?

Третя теза зводиться до визначення ролі ЄС, який має статус регіонального лідера. Проте видається, що відбувається «фінляндизація» Європейського Союзу. Він сам не може вирішити своїх європейських справ (прикладом може слугувати громадянська війна в Югославії).

Звідси одна з найактуальніших і найневідкладніших проблем сучасної світової політики полягає у реформуванні Організації Об'єднаних Націй. З часу утворення цієї всесвітньої організації

у нинішньому 2022 році минає 77 років. Впродовж такого тривалого часу ООН, її концепція, структура, методика фінансування, застарілі положення Статуту не переглядалися, хоча питання про зміни піднімалося одразу після її створення.

Припинення холодної війни та біполярної системи міжнародних відносин, формування нових центрів впливу, зміцнення позицій і посилення ролі у світі низки держав, особливо ФРН, Японії та КНР, зростання значення країн, що розвиваються, у міждержавних відносинах (група країн БРІКС) – усе це зумовлює потребу перебудови цієї головної міжнародної організації з метою її адаптації до сучасних реалій та викликів.

Щоб діяти адекватно до нової розстановки сил, ООН потребує комплексного реформування, що включає головні її органи, особливо Раду Безпеки і Секретаріат, перегляду низки принципово важливих положень теорії та практичної діяльності, зокрема питань щодо врегулювання внутрідержавних конфліктів, міжнародного втручання, застосування сили для врегулювання конфліктів, а також проблеми гуманітарних інтервенцій тощо.

Нагадаємо, що коли після Другої світової війни велися пошуки моделі нової всесвітньої організації безпеки, передбачалось врахувати недоліки діяльності Ліги Націй, як її попередниці: 1. Ліга Націй могла вживати санкції проти порушника Статуту (економічні, торговельні, військові), але її Статут дозволяв кожній країні-члену Ліги Націй самостійно вирішувати питання про участь у спільних діях організації (фактично проголошені санкції мали рекомендаційний, а не обов'язковий характер); 2. Рішення і Асамблеї, і Ради Ліги Націй приймалися за принципом одноголосності, тобто будь-яка мала країна могла заблокувати розв'язання важливого для світового співтовариства питання. Лише голосування з процедурних питань і прийняття у члени Ліги Націй вимагало 2/3 голосів, тобто кваліфікованої більшості; 3. У Статуті Ліги Націй було відсутнє визначення, яке б дозволяло кваліфікувати за певних обставин ту чи іншу країну агресором; 4. Недоліком було те, що за Статутом Ліги обов'язкову силу мали лише рішення Асамблеї та Ради Ліги Націй з адміністративних питань, тобто з тих питань, що стосувалися функціонування Ліги Націй як організації; 5. Ліга Націй не була універсальною організацією, хоча перед Другою світовою війною її членами було 60 держав (наприклад, США ніколи не були членом Ліги Націй; СРСР вступив до неї у вересні 1934 року і був виключений 1939 року за напад на Фінляндію; у 1933 році з Ліги Націй вийшли Японія та Німеччина, згодом Лігу залишила Італія) [5; 6, с.7-10].

Отже, фундатори ООН прагнули максимально врахувати гіркий досвід функціонування Ліги Націй, який не дозволив їй виконати свою місію, і створити таку нову організацію, постанови якої, вироблені наднаціональними органами, будуть обов'язковими для її членів і стали б віссю повоєнної системи міжнародних відносин.

Проте вже на першій сесії Генеральної Асамблеї 1946 року Куба запропонувала змінити §3 ст.27 Статуту, щоб виключити тезу про право «вето», на другій сесії ГА 1947 року Аргентина і Австралія виступили також з пропозицією переглянути Статут ООН.

Лише 17 грудня 1963 року ГА ООН прийняла поправки до ряду статей Статуту, за якими Рада Безпеки збільшувалась з 11 членів до 15 (за рахунок збільшення непостійних членів) і також було внесено корективи у порядок голосування: для прийняття рішень Ради Безпеки з процедурних питань тепер вимагалось 9 голосів (раніше 7), а для скликання Генеральної Асамблеї з метою перегляду Статуту ООН – 2/3 голосів членів ГА і 9 членів РБ (раніше 7), в тому числі всіх постійних членів. Це рішення було спричинене, по-перше, збільшенням кількості країн-членів ООН з 51 у 1945 році до 112 у 1963 році, а по-друге, необхідністю забезпечити країнам третього світу можливість участі у роботі Ради Безпеки. Річ у тім, що до цього часу непостійні члени РБ вибиралися не від регіонів: Азії, Африки, Латинської Америки, Східної і Західної Європи та інших країн, як це робиться зараз, а відповідно до «джентельменської угоди» п'яти постійних членів РБ. 1946 року – від Західної і Східної Європи, Латинської Америки, арабських країн і Британської співдружності націй. При цьому ці групи мали неформальний характер і держави могли за необхідності «перетікати» із однієї в іншу групу.

Це, власне, єдині зміни за всю історію організації, і до початку 1990-х років ООН підійшла, зберігши свою головну «святиню» Статут, маючи при цьому серйозний досвід боротьби за виживання під час «холодної війни».

І якраз на початку 1990-х років ідея реформування отримала серйозний імпульс, головне щодо відмови або обмеження права вето і розширення складу РБ, реформування ГА, Секретаріату, бюджету тощо.

В ООН є структури, які втратили своє попереднє значення. Наприклад, Рада з опіки (займається колоніальними питаннями). Залишається в тіні Воєнно-Штабний Комітет Ради Безпеки, який

статтею 47 Статуту уповноважений „давати поради і допомогу РБ з питань, які стосуються підтримки миру і безпеки...”.

Ще один красномовний приклад. У співпраці ФРН та Японії з ООН існує проблемний аспект. Як відомо, Статут ООН розроблявся у 1945 році, коли Німеччина та її союзники зазнали цілковитої поразки у війні, тому у статтях 53-й та 107-й Статуту щодо країн, які програли війну, є вислів «колишні ворожі держави». Німеччина за час свого членства в ООН (18 вересня 1973 року ФРН і НДР були прийняті в якості 133-ї і 134-ї держави-члена ООН) неодноразово піднімала питання про вилучення з Статуту цих статей. До того ж Німеччина володіє в ООН всім повним набором прав, як і будь-яка інша держава. Через складність процедури зміни Статуту більшість членів ООН пропонують відкласти вилучення статутних статей щодо ФРН і Японії до завершення реформування всієї системи ООН.

До інших змін, що сталися у світі можна віднести і такі процеси як: глобалізація і регіоналізація; зростаюча економічна нерівність між Північчю і Півднем; поява нерегульованих релігійних, етнічних та культурних проблем; нові за своєю природою конфлікти; нівелювання принципу державного суверенітету, переважання силової логіки у розв'язанні проблем, перевертот у використанні електронної техніки тощо. Слід також врахувати, що РБ ООН створювалася з метою наділення її колективними функціями і головним завданням було саме «умиротворення агресора» (це чітко прописується Статутом), то нині постала проблема пошуку діалогу між цивілізаціями. Крім того, за роки свого існування ООН не зупинила жодної війни і не організувала жодного миру, хоча і втратила у миротворчих операціях 2575 осіб.

Виокремимо деякі причини необхідності реформування ООН, які є очевидними. Насамперед політичні фактори, а саме, припинення «холодної війни», руйнація Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин, а нова модель сучасного міжнародного порядку ще не створена. Біполярна система міжнародних відносин відійшла к минуле, а разом з нею і ідеологічне протистояння двох соціально-економічних і політичних систем. Можливо, зменшилася і загроза ядерної війни, хоча це твердження дуже відносне. Але припустимо, що загроза глобальної війни зникла чи зменшилася. Натомість ми отримали низку локальних (громадянських) війн на етнонаціональній, релігійній та регіональній основі. Перед ООН постала у цьому контексті нова проблема – забезпечення миру, але уже в інших військових конфліктах. У Статуті ООН не передбачено конфліктів всередині держави, чи конфліктів більш низького рівня. Таким чином, ефективність ООН у сучасних конфліктах виявилась невисокою. Так само у Статуті ООН нема таких сучасних визначень, як «міграція», «голод», «навколишнє середовище», не кажучи про такі терміни, як «глобалізація», «регіоналізація» тощо. Відсутнє визначення «тероризму», який сьогодні є міжнародною загрозою. Відомо, що для багатьох країн слово «терорист» ідентичне «борцям за свободу та незалежність». Варто врахувати, що кількість членів ООН становила на другу половину 1990-х років 190, у XXI сторіччі – 198-200. Отже, необхідно забезпечити більш-менш регулярний доступ суверенних держав до участі у роботі головних органів ООН, передовсім у Раді Безпеки. До того ж, ООН перетворилася у громіздку бюрократичну структуру з бюджетом понад 10 млрд. дол. та більш як 40 тис. співробітників [7].

Низка держав, які, за звичай, кваліфікувалися такими, що розвиваються, здійснили могутній стрибок, вийшли на новий рівень розвитку і при цьому не тільки за ВВП, але і в наукоємких сферах економіки. Це – Індія, Пакистан, Бразилія, Таїланд, Сінгапур тощо. Змінився також економічний статус Німеччини і Японії. Візьмемо головний показник розвитку країни ВВП на початок XXI сторіччя: перше місце належить США – 10-11 трлн. дол., друге місце КНР – 5 трлн. дол., третє – Японія 2 трлн. дол., четверте – Німеччина – 2 трлн. дол.).

У 2017 році ВВП такий: 18 трлн. дол. – це США, ЄС – також 18 трлн. дол.; КНР – трохи більше 12 трлн. дол., Японія – 4 трлн. дол. Прогнозують, що у 2050 році перше місце за ВВП займе КНР, друге – Індія, США перемістяться на третє.

Виходячи з цих показників, Японія і Німеччина законно вимагають підвищення свого статусу в ООН (2005 рік: військові бюджети провідних країн: 1 місце – США (426 млрд. дол.; у 2006 році – вже 573 млрд. дол.); 2 місце – Японія (47 млрд. дол.); 3 місце – Великобританія (34,5 млрд. дол.); 4. місце – Росія (29 млрд. дол.; на 2009 рік планується військовий бюджет у 50 млрд. дол., тобто 3,5% ВВП замість 3%); 5. місце – Німеччина (23 млрд. дол.); 6. місце – Індія (16 млрд. дол.); 7. місце – Китай (14, 5 млрд. дол.) (у 2007 році – вже 81 млрд. дол.). (Армії: Китай – 2, 5 млн. осіб; США – 1 млн. 360 тис. осіб; Індія – 1 млн. 300 тис. осіб; Росія – 1 млн. осіб; Північна Корея – 1 млн. осіб).

Отже, реформування ООН це нині одна із найсерйозніших проблем сучасної світової політики. Критикують ООН за різне. Одні – за неефективність в критичних для світу ситуаціях.

Другі – за недемократичність. Треті – за брак уваги до країн, що розвиваються. Четверті – за бюрократизацію, роздуті штати, надмірний бюджет, корупцію. І так далі. Важливо те, що в кожному критичному зауваженні є частка істини. Загалом всіх зацікавлених так чи інакше в цьому питанні можна поділити на «ООН – оптимістів» і «ООН – скептиків».

Звідси, є очевидною необхідність приведення структур і механізмів ООН у відповідність з міжнародними реаліями. Будь-який складний організм, тим більше такий всеохоплюючий, як ООН, періодично потребує певної профілактики, підзарядки тощо.

Щоправда, виникає і інше питання: чи потребує ООН докорінної перебудови, яка зачепить перегляд головних і принципових постулатів, закладених в конструкцію ООН. Чи дійсно ООН так відстала від сучасного життя, що не в змозі, як передбачалося статтею 1 Статуту, «підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою вчиняти ефективні колективні заходи для попередження і усунення загрози мирові...». Можливо, і не ООН винна в тому, що іноді вона не може ефективно діяти у міжнародних справах. І вину треба перекласти на ті держави, які є творцями і гарантами існуючого нині світо порядку, і вдалися до антисистемних дій – щонайбільше – це США, Великобританія, Російська Федерація.

І винятково в теоретичному плані можна говорити про три варіанти майбутнього реформування і розвитку ООН:

1. Поступове реформування ООН щось на кшталт сумнозвісної Ліги Націй, чи у якийсь всесвітній аналог ОБСЄ (спочатку обмеження, а потім і мінімізація права вето, розбукання штату РБ до таких меж, що стала би неможливою хоч більш-менш ефективна її діяльність і звідси і передача повноважень РБ на користь Генеральної Асамблеї. ООН перетвориться таким чином у всесвітню «говорильню» і буде абсолютно недієздатною у кризових ситуаціях. За цього сценарію великі держави, які значною мірою визначають світовий розвиток, втратили б інтерес до такої ООН і центр ваги прийняття головних рішень буде перенесено на рівень регіональних чи глобальних організацій (наприклад, НАТО, ЄС);

2. ООН шикується на запити США і їхніх найвірніших союзників і перетворюється в організацію, яка штампуватиме необхідні Вашингтону рішення. За таких умов США могли б у легітимному режимі реалізувати свої месіанські устремління і ошчасливити світ, нав'язавши йому свої стандарти життя, поведінки, моралі. Сумнівно, чи влаштує така модель ООН РФ та інші важливі країни Заходу та Азії (Китай, Індія). Отже, у перспективі – криза ООН. У всякому разі «однополярна» ООН нікому не потрібна;

3. Прихильники еволюційного розвитку ООН, на думку яких всі оонівські проблеми у наступному – у відсутності ефективного керівництва, надмірній бюрократизації, розтринькуванні коштів, корупції, відсутності належного контролю за діяльністю фондів тощо. Отже, завдання полягає у тому, щоб усунути ці вади, але не змінювати базові принципи, закладені у Статуті ООН. Найголовніше, зберегти право вето в РБ, оскільки саме це право, тобто принцип консенсусу постійних членів РБ ООН, є підставою для пошуку загальноприйнятого рішення у кризових ситуаціях. Пропонують також постійним членам РБ ООН укласти п'ятисторонню угоду і взяти на себе обов'язок строго дотримуватись Статуту ООН і не діяти всупереч принципам одноголосності. Тобто мовиться про своєрідний кодекс честі постійних членів РБ ООН.

Найбільшими прихильникам цього варіанту, тобто еволюційного розвитку й реформування ООН, є Франція і Великобританія,

Всі вище перераховані явища об'єктивні і вкладаються в логіку сучасних міжнародних відносин і проблематику реформування ООН, у процесі розвитку якої певні структури віджили, інші повинні з'явитися відповідно до вимог сучасної ситуації.

Отже, проблема адаптації ООН до сучасних реалій існує, як і проблема її реформування відповідно до викликів й запитів сучасності.

Розпочнемо з того, що США є одним із фундаторів і творців ООН у 1945 році. Вони могли опертись на велику спадщину В.Вільсона, який був провідним натхненником створення Ліги Націй. Звідси, здавалось би, США повинні виступити рушієм, провідним ідеологом реформування ООН. До того ж у таких важливих документах США як Стратегія національної безпеки від 2002 року і 2006 року мовиться, що «жодна держава не може побудувати більш безпечний і досконалий світ наодинці. Сполучені Штати прихильні таким міцним інститутам як ООН, СОТ, ОАД, НАТО тощо. Далі у Стратегії національної безпеки від 2006 року йдеться: «США підтримують реформу ООН з метою підвищення ефективності здійснюваних нею миротворчих операцій, а також зміцнення підзвітності, внутрішнього нагляду і більшої орієнтації менеджменту на результат».

Загалом взаємини Сполучених Штатів з ООН визначаються трьома принципами: 1) США хочуть, щоб ООН відповідала замислам її засновників, які зобов'язують всі держави-члени вносити свою частку у досягнення міжнародного миру та безпеки; 2) прагнуть забезпечити ефективний багатосторонній підхід у подоланні ризиків; 3) Америка домагається раціонального управління ресурсами ООН. Не забудемо й те, що особлива позиція США у їхньому ставленні до ООН визначається ще й тим, що їхній щорічний внесок до бюджету ООН становить 25%, тобто 5 млрд. дол.

Проте політика Вашингтона стосовно ООН в останні десятиріччя не сприяла зростанню легітимності і ефективності цієї організації. Загалом у ставленні американських адміністрацій до ООН можна виділити два процеси: по-перше, перехід до самостійних превентивних заходів при виникненні, на думку Вашингтона, загроз міжнародній безпеці; по-друге, дистанціювання Штатів від ООН і одностороннє застосування сили без санкції ООН. До того ж невдачі оонівських зусиль у низці регіонів (Югославія, Сомалі, Руанда тощо) спричинили навіть зневажливе ставлення адміністрації Дж.Буша-молодшого до ООН. За роки другого президенства Б.Клінтона і правління Дж.Буша відносини між ООН та її головним ідеологом та донором погіршилися. Конфлікт набрав відкритої форми, коли американський конгрес упродовж декількох років відмовлявся схвалити внески до бюджету ООН. США є найбільшим боржником ООН, сума боргу якого становить 1 млрд. дол.

Разом з тим США, підтримуючи чимало ініціатив Генсека ООН щодо реформування Організації, активно працюють над реалізацією своєї власної програми реформ, намагаються заручитись підтримкою інших країн. Сполучені Штати прагнуть бути лідером у цьому процесі, що, на їхню думку, є необхідною умовою успіху і високого результату у справі оновлення Організації. Щоправда, з іншого боку, США також вважають, що модернізація ООН має відбутись лише шляхом колективних зусиль, і що це тривалий і затратний процес [8, с.29-44; 9, с.111-116].

Багато надій покладалось на роботу Всесвітнього саміту держав-членів ООН в Нью-Йорку у 2005 році, присвяченому 60-річчю створення цієї організації. Його навіть називали «другим Сан-Франциско». Тодішній Генсек ООН Кофі Аннан створив так звану «групу мудреців» (офіційна назва Група високого рівня), яка складалась з представників 16 країн і яка мала підготувати свій варіант реформування. Опираючись на проект, розроблений «групою мудреців», Кофі Аннан представив на розгляд держав-членів ООН свої рекомендації щодо загального реформування ООН та її органів.

Було запропоновано два проекти: А і Б. Розглянемо ставлення США до роботи «групи мудреців» та вироблених нею проектів. Насамперед, не було призначено постійного представника США в ООН. Кандидатуру Дж. Болтона довго обговорювали в комісіях Конгресу. Все ж за місяць до саміту Дж.Буш призначив нарешті Дж. Болтона представником США в ООН, якого через його скандальні висловлювання прозвали «нічним жахом». Йому належать такі вислови: «В ідеалі ми нічого не повинні платити ООН» чи «якщо в установи ООН в Нью-Йорку знести десять поверхів, не буде жодної різниці».

Цей же Дж. Болтон вніс понад 100 поправок до Підсумкового документа Всесвітнього саміту, що врешті – решт призвело до усунення рішень щодо всіх ключових та спірних питань. Власне, цією діяльністю США продемонстрували, що їх не стільки хвилює внутрішнє реформування ООН, як те, щоб ООН більше прислухалася і сприймала позицію США. Власне, Вашингтон отримав ідеологічну перемогу, оскільки саміт став лише відправною точкою змін, а не кульмінацією всього процесу реформування.

Щоправда, після саміту 2005 року було внесено зміни у структурі ООН: утворено Комісію з миробудівництва, Фонд демократії, Раду з прав людини. США активно працювали лише у Фонді демократії, а в інших новостворених органах практично не працювали. Так само продовжували зберігати заборгованість ООН.

Більше того серед групи американських політиків, які підтримують «теорію демократичного світу», суть якої полягає у тому, що демократичні держави не воюють одна з одною і розв'язують всі проблеми мирним шляхом, поширились ідея створення замість ООН, в якій більшість країн є диктаторськими, «клуб демократичних держав», які б перебрали на себе відповідальність за розв'язання світових криз, навіть військовим шляхом. Нагадаємо, що суперник Б.Обами на президентських виборах 2008 року республіканець Дж. Маккейн висунув ідею створення Ліги демократичних держав, яка б могла діяти без санкцій ООН.

Іншим американським політикам належить інша ідея, суть якої полягає у тому, що основою «клубу демократичних держав» може стати розширена НАТО. Щоправда, їй необхідно розширити

також зону відповідальності за межами Північної Атлантики, тобто залучити до НАТО Японію, Австралію, Бразилію, ПАР. Чи буде така організація НАТО легітимною для Вашингтона неважливо. Адже тут не представлені країни, що розвиваються, на чолі із своїм лідером – КНР.

Ще один альтернативний варіант реформування ООН, який зводиться до розширення «вісімки» до «двадцятки», яка буде вирішувати не тільки економічні проблеми, але й всі інші: політичні, військові тощо. Як відомо, нині «двадцятка» не інституційована, тобто відсутній статут, апарат, її голова обирається за принципом щорічної ротації з іншої регіональної групи. У 2008 році це була Бразилія, у 2009 – Великобританія, у 2010 – Південна Корея. Така «двадцятка», як вважають прихильники цієї ідеї, буде більш легітимною, оскільки її членами є всі країни, які претендують на місце постійного члена Ради Безпеки – Аргентина, Мексика, Бразилія, Німеччина, Італія, Індія, Індонезія. Нагадаю, що на «двадцятку» припадає 67 відсотків населення світу, 90 відсотків світового ВВП, 80 відсотків світової торгівлі. Щоправда, у березні 2009 року газета «Financial Times» опублікувала матеріал про дискримінацію всередині «двадцятки», учасники якої розділені МЗС Великобританії на два ешелони: «високого пріоритету» (13 країн): США, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія, Італія, Китай, Індія, Бразилія, ПАР, Південна Корея, Саудівська Аравія, а також Євросоюз; і «низького пріоритету» (7 країн): Росія, Канада, Австралія, Індонезія, Мексика, Аргентина і Туреччина. Водночас до цієї групи не входять країни, які мають ядерну зброю, наприклад, Пакистан, Північна Корея, Ізраїль.

Водночас у Китаї нині не говорять про «двадцятку», а про «двійку»: КНР і США. Лише від цих двох країн, на думку Пекіна, залежить розв'язання глобальних економічних проблем. Зрозуміло, що Китай приречений на співпрацю із США. Адже його золотовалютні резерви (2 трлн. дол.) на дві третіх номіновані в американській валюті. Таким чином Китай є найбільшим кредитором США.

Конкретні пропозиції США – активно виступати за реформи, зрозуміло, собі на користь: ще в 70-х роках ХХ століття США висунули ідею «квік-фікс» (швидкого залагодження) – включення до РБ Німеччини і Японії і таким чином збільшити число своїх союзників і знизити розмір своїх внесків до бюджету ООН; в 90-ті роки Вашингтон змінив «квік-фікс» на формулу «2+3», тобто прийняття до РБ, крім Японії та Німеччини, по одній країні від кожного регіону світу, що розвивається; в квітні 2000 року адміністрація Клінтона, доповнивши попередню ідею – збільшення чисельності непостійних членів РБ (умовно така формула «2+3+?»).

Але квінтесенція всіх пропозицій США щодо реформування ООН зводиться, на мою думку, до єдиного: реформована ООН повинна шикуватись на США.

Головна відповідальність за збереження міжнародного миру та безпеки лежить на Раді безпеки ООН. Саме вона має право санкціонувати будь-які дії, спрямовані на збереження миру, відвернення і попередження конфліктів.

Одним із ключових питань 52-ї сесії ГА ООН, головою якої був обраний Г. Й. Удовенко, голова міністерства закордонних справ України, було обговорення «Питання про справедливе представництво у РБ» та розширення їх членського складу. Це питання водночас є найважливішим у всьому комплексі розбудови Організації. Рішення не прийняли. Але ще 1993 року була створена Робоча група щодо реформування РБ (в неї ввійшли представники 100 держав-членів ООН) [10, с.3-13].

Прийнято узгоджене рішення про шляхи розширення РБ і вдосконалення методів її роботи. Нагадаємо, що нині Рада Безпеки ООН складається відповідно до змін 1963 року з 15 членів. П'ять – постійні (Росія, США, Великобританія, Франція та Китай), а інші 10 місць розподіляються наступним чином: 3 місця – Африка; 2 – Азія; 2 – Латинська Америка; 2 – Західна Європа, Канада, Австралія, Нова Зеландія; 1 – Східна Європа).

Рішення з питань процедури, тобто не дуже вагомі, вважаються ухваленими, якщо за них проголосували не менше як дев'ять із 15 членів РБ. Для ухвали серйозних рішень, як, наприклад, початок воєнних дій проти якоїсь держави, необхідно також дев'ять голосів, включаючи одностайність усіх п'яти постійних членів РБ. Це є правило «одностайності великих держав», або «право вето».

Постійні члени не тільки володіють правом вето, що дозволяє їм відхилити будь-яке рішення, яке суперечить їхнім вузьконаціональним інтересам. Начальники штабів країн-постійних членів входять до Воєнно-штабного комітету Ради Безпеки, а поправки до Статуту ООН приймаються тільки у разі їхнього схвалення парламентами всіх постійних членів. Це означає, що внесення змін до Статуту можливе лише тоді, коли вони не суперечать інтересам постійних членів. Негативна позиція хоча б одного постійного члена є нездоланою перепорою на шляху оновлення Статуту, який, як відомо, потребує істотної доробки з метою адаптації ООН до реалій сучасності.

Відповідно до Статуту, всі члени ООН погоджуються підкорятись рішенням Ради Безпеки і виконувати їх. Якщо інші органи ООН виносять лише рекомендації урядам, то тільки Рада Безпеки має право ухвалювати рішення, які держави-члени, відповідно до Статуту, зобов'язані їх виконувати.

Виходячи з цього порядку. Бажання інших держав потрапити до заповітної «п'ятірки» стає цілком логічним.

Насамперед розглянемо пропозиції, які стосуються розширення складу Ради Безпеки: а) надати статус постійних членів РБ Німеччині та Японії (є навіть пропозиція вивести Францію і Великобританію, що є мало ймовірним, а зробити постійним членом Ради Безпеки Європейський Союз); б) щоб позбутися негативної реакції країн «третього світу», зробити постійними членами РБ Бразилію, Індію, Єгипет; в) розширити число непостійних членів – до 11 держав на основі принципу рівного географічного представництва (зараз кількість непостійних членів Ради Безпеки становить 10 держав і вони репрезентують континенти: Африка – 3 місця, Азія – 2, Латинська Америка – 2, Західна Європа, Канада, Нова Зеландія – 2, Східна Європа – 1); г) запровадити статус напівпостійного членства: це лобіюють Італія, Іспанія, Туреччина, Малайзія, деякі країни Латинської Америки (країни так званого «кавового клубу»), які будуть обиратися 1 раз в 6 років; д) п'ятірка нинішніх постійних членів РБ єдині у тому, щоб зберегти своє право вето.

Бразилія, Японія, Німеччина та Індія, так звана «четвірка», запропонували свій проект: розширити РБ з нинішніх 15 до 25, зокрема, виділити місця для нових шести постійних членів без права вето. Особливу активність у цьому контексті виявляє Німеччина. Проте, як і очікувалось, проти цього проекту виступили інші країни. Одразу сформувався опозиційний, так званий «кавовий клуб», із регіональних суперників – Мексика і Аргентина проти Бразилії, Італія проти Німеччини, Пакистан проти Індії. Ще категоричніше проти таких намірів виступив Китай, який заявив, що накладе вето на будь-який проект резолюції про розширення Радбезу шляхом надання місця постійного члена Японії, Індії, Бразилії чи Німеччині.

Позиція РФ (ще за президенства Б.Сльцина) – включення лише Японії та Німеччини до РБ. Зараз вона вважає, що Індія також гідна бути постійним членом РБ; число нової РБ не повинно перевищувати 20-21 країн (США погоджується на 23-24; країни, що розвиваються, на 26 і більше країн). Найостанніша позиція ерефії: вона підтримує будь-який розумний варіант розширення складу Ради Безпеки ООН за максимальної кількості голосів «за» в Генеральній Асамблеї і виступає проти будь-якого обмеження статусу нинішньої п'ятірки постійних членів РБ, тобто право вето – понад усе.

Позиція України полягає у тому, щоб поповнити Раду Безпеки як новими постійними членами, так і додатковими непостійними членами, включаючи ще одне місце для країн Східної Європи. Вимога збільшити квоту для групи країн Східної Європи виглядає цілком правомірною з огляду на те, щов результаті змін, які відбулися у 1990-і роки, кількісний склад цієї групи збільшився з 10 до 21 держави, а квота залишається старою – 1 місце Україна виступає також за «подвійне» вето (рішення Ради Безпеки ООН не прийматиметься лише за умови, що вето застосують дві держави-постійні члени РБ, а не одна, як це є зараз) і транспарентність у роботі Ради Безпеки [11, с. 18-25].

Африканські країни пропонують розширити членський склад РБ з 15 до 26 і надати новим найбільшим членам РБ право вето. Свою позицію африканські країни обґрунтовують тим, що Африка на сьогодні залишається єдиним континентом, який не має постійного місця в РБ. Автори цього проекту пропонують розподілити 11 додаткових місць у РБ таким чином: 2 постійних місця і 2 непостійних місця для африканських держав; 2 постійних місця і 1 непостійне для азійських держав; 1 непостійне місце для держав Східної Європи; 1 постійне місце і 1 непостійне для країн Латинської Америки і Карибського басейну; 1 постійне місце для Західної Європи і інших держав.

Таким, чином за цією схемою африканським країнам буде виділено у РБ ООН 2 постійних і 5 непостійних (нині африканський континент представлений у РБ трьома непостійними членами). Крім того, африканські країни пропонують надати новим постійним членам РБ право вето. Але африканські країни так і не вирішили, яким конкретно державам Африки надати статус постійних членів. З найбільш ймовірних претендентів називають ПАР, Нігерію, Єгипет. Інші називають Лівію, Гану, Конго, Сенегал. (Нагадаємо, що будь-який план має отримати підтримку всіх нинішніх постійних членів Ради Безпеки і 2/3 членів Генеральної Асамблеї).

В 2005 році під час Всесвітнього саміту з нагоди 60-річчя ООН була створена Група високого рівня з проблем викликів та змін, завдання якої полягала у підготовці проекту реформи РБ ООН.

Ця Група підготувала доповідь «Безпечний світ – наша спільна відповідальність». Її загальні засадничі положення: 1. Не досягнуто згоди стосовно моделі розширення складу РБ ООН і щодо методу визначення критеріїв членства у РБ. Запропоновано два проекти: перший передбачає збільшення кількості постійних членів, але без надання їм права вето; другий – передбачає створення категорії таких членів, які б обиралися на тривалий термін до РБ ООН, але не були б її постійними членами; 2. Група дійшла висновку, що реформа РБ ООН має відповідати таким принципам: відповідати статті 23 Статуту ООН і залучити до прийняття рішень ті держави, які здійснюють найбільший фінансовий, військовий і дипломатичний внески в ООН; у результаті реформи має зрости універсальний статус організації, особливо це стосується країн, що розвиваються; 3. Реформа не повинна зменшувати ефективність РБ; 4. Реформа має зробити цей орган більш підзвітним і більш демократичним.

В результаті своєї роботи Група запропонувала дві моделі реформування РБ ООН – „А” і „Б”: Модель „А” передбачає шість нових постійних місць, але без додаткового права вето і три нових непостійних місця на дворічний період, які будуть поділені між основними регіональними зонами, які запропонують запровадити: Африка – 2 постійні місця і 4 непостійні місця терміном на 2 роки; Азія і Тихий Океан – 2 і 3 відповідно; Європа 1 і 2; Американський континент 1 і 4. Таким чином, загальна кількість членів РБ відповідно до плану „А” має стати 24 члени;

Модель „Б” не передбачає жодних нових постійних місць у Раді Безпеки, але натомість пропонує створення нової категорії у вигляді 8 місць на чотирирічний термін з правом поновлення і 1 нового непостійного місця – на дворічний термін без права поновлення. Ці місця, відповідно до цього плану, мають розподілитися між основними регіональними зонами таким чином: Африка – 2 місця з правом поновлення (з чотирирічним терміном перебування) та 4 місця без права поновлення (з дворічним терміном перебування); Азія і Тихий Океан – 2 і 3 відповідно; Європа 2 і 1; Американський континент – 2 і 3. Таким чином, відповідно до моделі „Б” у РБ ООН 198 країн мають представляти 24 країни-члени ООН.

Попри розбіжності щодо запропонованих моделей реформування РБ ООН Група високого рівня дійшла висновку, що ніякі зміни в РБ не повинні сприйматися як постійні, і як такі, що не можуть бути поставлені під сумнів у майбутньому. Тому, Група вважає, що у 2020 році має відбутися новий перегляд складу РБ ООН.

До числа держав, які найактивніше проштовхують ідею розширення РБ, сьогодні належать Німеччина, Японія, Індія і Бразилія. Вони запропонували проект резолюції про розширення загального представництва із 15 до 25 країн. Провідну роль у цій групі відіграє ФРН. Саме экс-канцлер Герхард Шрьодер оприлюднив німецькі претензії на членство в РБ. Екс-канцлер Ангела Меркель підтримує версію свого попередника. Щоправда, пропонує і новий варіант: один голос в РБ від усього ЄС. Оскільки ФРН вважають локомотивом ЄС, то цей сценарій гарантував би Берліну зростання його впливу в ООН без додаткових військових чи фінансових витрат. Але не всі європейські країни сприймають амбіції ФРН. Серед таких країн Італія. Ще категоричніше висловлюється Китай, який пообіцяв застосувати вето, коли йтиметься про розширення РБ за рахунок постійного членства Японії, Індії, Бразилії чи ФРН. Дивно, але США підтримали Пекін.

Поряд з проблемою розширення складу Ради Безпеки першорядне значення в плані її реформування має вдосконалення принципів ухвалення рішень, включаючи право вето. Це питання було і залишається центральним у дебатах про підвищення ефективності Ради Безпеки. Аналіз пропозицій, сформульованих представниками різних країн свідчить про явне усвідомлення критиками права вето нереальності вимог про його скасування на сучасному етапі. Жодна із вище запропонованих моделей не передбачає розширення права вето. Група також виступає проти повного скасування права вето. До речі, для ухвалення рішення про ліквідацію права вето необхідна згода всіх постійних членів Ради Безпеки, а практика засвідчила про відсутність у них такого бажання.

Отже, домінують пропозиції про обмеження застосування права вето. Засоби обмеження пропонуються різноманітні.

Група високого рівня вважає право вето анахронізмом у демократичну епоху і закликає, щоб постійні члени застосовували право вето тільки тоді, коли вони вважають, що питання має лише життєво важливе значення з урахуванням інтересів ООН загалом, і пропонує постійним членам РБ, щоб вони утримувались від права вето у випадках геноциду і масштабних порушеннях прав людини.

Також пропонується запровадження мораторію на застосування права вето протягом певного часу. Рекомендується розширити коло питань, що визнаються процедурними, і таким чином

скоротити можливості для застосування права вето, бо за Статутом це право діє тільки при вирішенні не процедурних питань. Роблять й конкретні пропозиції, які питання слід вважати процедурними, а саме: а). всі рішення на основі глави VI Статуту, включаючи рішення, що містять заклики до конфліктуючих сторін використовувати мирні засоби врегулювання конфліктів; б). рішення, які стосуються посередницьких зусиль та заходів превентивної дипломатії; в). рішення, що стосуються збору інформації або направлення спостерігачів для встановлення фактів та інше.

Пропонується не застосовувати вето стосовно рекомендацій на основі статей 4, 5, 6 та 97 Статуту, в яких йдеться про прийняття нових членів ООН, призупинення та відновлення прав члена організації, виключення з організації, призначення Генерального секретаря.

Багато років фігурує ідея запровадити «подвійне» право вето, яке має діяти тільки у разі одночасного застосування права вето принаймні двома постійними членами РБ ООН.

Підсумуємо, що жоден із варіантів щодо реформування Ради Безпеки ООН не може задовольнити всіх. Крім того, у разі представництва у РБ тієї чи іншої держави на постійній основі, може виникнути потреба згодом замінити одну державу (яка отримала своє місце за квотою, наприклад для країн Латинської Америки) іншою. Не зовсім зрозуміло, як буде представлений і наскільки буде ефективною робота постійного члена РБ у разі громадянської війни на його території (це стосується передовсім африканських країн). Частина латиноамериканських країн пропонує, наприклад, виведення частини міжнародних конфліктів з-під юрисдикції Ради Безпеки, поклавши головну відповідальність за їхнє урегулювання на відповідні регіональні структури [12, с. 76-93].

Окрім цих проблем, виникає ще одна – як урахуватимуться інтеграційні процеси у світі? Яким чином будуть представлені в РБ ООН такі члени ЄС як Великобританія та Франція? У цьому сенсі Німеччина, наприклад, пропонує надати місце в РБ Європейському Союзу.

Таким чином, шлях до реформування Ради Безпеки необхідно шукати у досягненні зближення позицій всіх членів ООН, в узгодженні компромісних рішень.

Пропозиції щодо реформи Генеральної Асамблеї, Секретаріату та повноважень Генсека. Нагадаємо, що Генеральна Асамблея – демократичний орган. Кожен її член, незалежно від розміру території, кількості населення, економічної та військової потуги, має один голос. Рішення з важливих питань приймаються більшістю у 2/3 присутніх. У роботі Генеральної Асамблеї можуть брати участь держави – не члени ООН, які мають статус спостерігачів при ООН (наприклад, Ватикан).

Одна із пропозицій зводиться до перегляду принципу «одна країна – один голос». Нині голос таких потужних країн як США, Японії і Німеччини важить стільки ж, скільки Гани, Бірми, Науру тощо. Розвинені країни прагнуть, щоб члени ГА мали різну кількість голосів, відповідно до кількості населення, економічної могутності і внеску до бюджету. Країни «третього світу» (70 відсотків нинішнього складу ООН) виступають за надання резолюціям ГА обов'язкової сили; ліквідація права вето в Раді Безпеки; прийняття рішення Генеральною Асамблеєю шляхом консенсусу.

Перебудова Секретаріату, який нараховує 25 тис. осіб із 150 держав, зводиться до наступного: пропозиції, спрямовані на зменшення витрат і підвищення ефективності його роботи. Чимало підтримують ідею створення незалежної аудиторської служби, яка б провела незалежну ревізію і виявила б дублюючі посади і цілі підрозділи. Критикується і система постійних контрактів по найму оонівських чиновників, через які неможливо звільнити недбайливого працівника. Покласти край географічному принципові розподілу посад в Секретаріаті (існує система і тимчасових контрактів).

Генеральний секретар ООН: пропозиції щодо його повноважень та компетенції: (1946-1953 рр. – Трюгве Лі (Норвегія); 1953-1961 рр. – Даг Хаммаршельд (Швеція); 1961-1971 рр. – У Тан (Бірма); 1971-1981 рр. – Курт Вальдхайм (Австрія); 1981-1992 рр. – Хав'єр Перес де Куельяр (Перу); 1992-1996 рр. – Бутрос Галі (Єгипет); 1997-2006 рр. – Кофі Аннан (Гана); 2007 – 2016 роки – Пан Гі Мун (Південна Корея); з 1 січня 2017 року Антоніу Гуттереш (Португалія) (до обрання на посаду генсека ООН був прем'єр-міністром Португалії і Верховним комісаром ООН у справах біженців)

Генеральний секретар призначається на свою посаду Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки за одностайної згоди її постійних членів на 5-річний термін і може переобиратися на наступний термін. Жодних обмежень у цьому плані у Статуті не існує. Жоден генсек не обіймав свою посаду більше двох термінів. П'ять країн, постійних членів РБ, не мають права пропонувати своїх кандидатур, щоб уникнути концентрації влади.

Отже, Генеральним секретарем не може бути обрана кандидатура, яка не влаштовує того чи іншого постійного члена РБ. За всю історію ООН пост генсека не обіймала жінка. Хоча у 2016 році на виборах генсека пропонувались жінки: Ірина Бокова (болгарка) – генсек ЮНЕСКО; Кристаліна

Георгієва (болгарка) – єврокомісар; Хелен Кларк – прем'єр-міністр Нової Зеландії; Наталія Герман – міністр закордонних справ Молдови тощо.

Генсек докладає зусиль щодо врегулювання конфліктів між державами і має право доводити до відома РБ відомості стосовно суперечок, які, на його думку, загрожують миру та міжнародній безпеці. Також він подає директивні настанови департаментам, управлінням та іншим організаційним структурам Секретаріату ООН та координує діяльність всієї системи ООН. Як головна посадова особа Генсек бере участь у всіх засіданнях Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, а також виконує інші функції, покладені на нього цими органами.

Одна із пропозицій стосується обмеження ролі Генсека і його повноважень винятково адміністративними справами. Відомо, що відповідно до статей 97, 98, 99 Статуту ООН, Генсек не тільки і не стільки вищий адміністративний службовець Організації, як політичний гравець, який володіє реальним правом на ініціативу.

Стаття 98 забезпечує йому присутність на засіданнях ГА, РБ, Економічної і Соціальної Ради (ЕКОСОП) і Ради з опіки, участь у роботі інших органів, впливати на порядок денний, вносити будь-які питання, які він вважає за необхідне. Стаття 99 дає Генсеку право дипломатичної ініціативи і право виносити (на свій власний розсуд) чи не виносити те чи інше питання на розгляд РБ ООН. За історію ООН Генсеки тричі вносили одноособово питання на розгляд РБ ООН: під час кризи в Конго в липні 1960 року Дагом Хаммаршельдом, під час ситуації з американськими заручниками в Тегерані (листопад 1979 року) Куртом Вальдхаймом, і у зв'язку з ситуацією в Лівані в 1989 році Хав'єром Пересом де Куельером.

Стаття 99 дає Генсеку можливість проводити превентивні і попереджувальні акції. Недавня криза у відносинах між Іраком і США показала, що Генсек може скласти «третю силу» і стати успішним посередником та арбітром. Роль і функції і Генсека повинні характеризуватися наступним: він повинен передбачати, попереджувати. Від нього очікують, що він повинен виступати проти недотримання прав людини у будь-якій країні (незважаючи на те, який опір викличуть його дії чи заява), попереджуватиме про негативні наслідки того чи іншого курсу країни. Коротше, Генсек ООН повинен бути «совістю» всього людства, моральним авторитетом для всіх країн. В такій іпостасі він зможе впливати на поведінку держав, заставляючи їх поважати власні зобов'язання щодо дотримання принципів та Статуту ООН.

Загалом, більшість політиків та аналітиків схильні вважати, що ООН є і залишиться найкращим інститутом багатосторонньої дипломатії і важливим показником «глобального управління». Водночас вона потребує негайної адаптації до сучасних безпекових викликів.

Також видається цілком реальним наступний сценарій, суть якого полягає у тому, що після перемоги у російсько-українській війні Україна матиме цілковите право виступити ідеологом і фундатором нової системи колективної безпеки, витоки якої лежать на європейському континенті, як і було після Другої світової війни.

Бібліографічний список:

1. Детальніше про це: ООН у системі міжнародних відносин: історичний досвід і перспективи: Ювілейний науковий збірник. Київ: Либідь, 1995. 128 с.
2. Бруз В.С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів. Навчальний посібник. Київ: Либідь, 1995. 111 с.
3. Українські національні новини. 2022. 23 квітня
4. Іваницька О.П. Історія міжнародних відносин (1918-1945 роки). Навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2011. С. 465-469.
5. Морозов Г. Лига Наций – взгляд через полвека. Вопросы истории. 1992. №2-3.
6. Полянський П. Ідея створення ООН та її здійснення. Політичні торги між СРСР та США за місця в ООН. Нова політика. 1997. №4. С. 7-10.
7. Люккетт Моргенс. Хто має керувати Організацією Об'єднаних Націй? Дзеркало тижня. 2016. 9 квітня.
8. Ильина О.Е. США и ООН: новые перспективы их отношений. США-Канада: Экономика, политика, культура. 2010. №1. С.29-44.
9. Юрченко М. Позиция США по реформированию ООН. Мировая экономика и международные отношения. 2009. №1. С.111-116.
10. Удовенко Геннадій. Під знаком реформування ООН. Політика і час. 1998. №2. С.3-13.
- 11, Мартинов А. Позиція України щодо реформування ООН. Політика і час. 2005. №9. С.18-25.
12. Требін М.П. ООН на шляху реформ. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2018. № 4 (39). С.76-93.

References:

1. Detal'nishe pro tse: OON u systemi mizhnarodnykh vidnosyn: istorychnyi dosvid i perspektyvy: Yuvileynyi naukovi zbiryk. Kyiv: Lybid', 1995. 128 s.
2. Bruz V.S. OON i vregulyuvannya mizhnarodnykh konfliktiv. Navchal'nyi posibnyk. Kyiv: Lybid', 1995. 111 s.
3. Ukrainski natsional'ni novyny. 2022. 23 kvitnya.
4. Ivanytska O.P. Istoriya mizhnarodnykh vidnosyn (1918-1945 roky). Navchal'nyi posibnyk. Kyiv: Vydavnychi Dim "Slovo". 2011. S.465-469.
5. Morozov G. Liga Natsiy – vzgliad cherez polveka. Voprosy istorii. 1992. № 2-3.
6. Polianskyi P. Ideia stvorennia OON ta yiyi zdiysnennia. Politychni torhy mizh SRSR ta SShA za mistisia v OON. Nova polityka. 1997. № 4. S. 7-10.
7. Lyukketoft Morgens. Khto maye keruvaty Orhanizatsiyeyu Obyednanykh Natsiy? Dzerkalo Tyzhnya. 2016. 9 kvitnya.
8. Ilyina O.E. SShA i OON: novyye perspektyvy ikh otnosheniy. SShA-Kanada: Ekonomika, politika, kul'tura. 2010. № 1. S.29-44.
9. Yurchenko M. Pozitsiya SShA po reformirovaniyu OON. Mirovaya ekonomika I mezhdunarodnyye otnosheniya. 2009. № 1. S.111-116.
10. Udovenko Hennadiy. Pid znakom reformuvannya OON. Polityka i chas. 1998. № 2. S.3-13.
11. Martynov A. Pozitsiya Ukrainy shchodo reformuvannya OON. Polityka i chas. 2005. № 9. S.18-25.
12. Trebin M.P. OON na shliakhu reform. Visnyk Natsional'noho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. 2018. № 4 (39). S.76-93.

Ivanytska O. P Problems and ways of UN transformation in the context of the Russian-Ukrainian war

The article makes a brief excursion into the history of international relations and focuses on the search by the world community for uniform rules of international life and relevant mechanisms for its regulation. It is noted that this epochal search was implemented during the formation of the first system of international relations in the XVII century. After each of the 5 established systems of international relations had been formed, peoples agreed on the rules of international coexistence and created relevant international security institutions. The most renowned are the League of Nations and the United Nations Organization.

The article claims that it was the UN, created after World War II, which functioned as an universal, legitimate and official mechanism for regulating relations between states.

The author emphasizes that after the collapse of the USSR, the Yalta-Potsdam system of international relations ceased to function. The old UN still continues to operate, albeit under new geopolitical conditions. Examples of inefficiency of the UN in exercising its authority in modern circumstances are given; most importantly, we are talking about ineptitude in the prevention of international conflicts. The inefficiency of the UN structures and their leaders in the context of the treacherous attack of the Russian Federation on Ukraine and the unleashing of a full-scale Russian-Ukrainian war is clearly visible. The visit of UN Secretary General A. Guterres to Ukraine and its results are described. The principal approaches and models for reforming the UN proposed by states, regions, groups of diplomats are considered. The contribution of domestic diplomats to the renewal and reform of the UN is highlighted and specified. The conclusion is justified that Ukraine will play leading role in creation of post-war international security system.

Keywords: *The United Nations Organization, A. Guterres, Russian-Ukrainian war, Security Council, General Assembly, veto*